

A Nyugat párbeszédei. A magyar irodalmi modernizáció kérdései, szerk. Finta Gábor, Horváth Zsuzsa, Sipos Lajos, Szénási Zoltán

A hazai irodalomtörténet-írásban rögzült, a Nyugatot középpontba helyező „modern magyar irodalom”-kép, amely bár a múlt század poétikai hatásfolyamatait tekintve mindenképpen megalapozottnak és érvényesnek tekinthető, mégis jó néhány, az emblemikus folyóirattal egyidejű irodalmi törekvést – akár igazságosan, akár igazságtalanul – a háttérbe szorít. Schöpflin Aladár modern magyar irodalomtörténetéről írt 1937-es kritikájában Németh Andor már felhívta a figyelmet a Nyugat-kör talán túlzásba vitt önkanonizálására, amely a recenziens szerint a bírált műben máris megindult az intézményesülés felé (itt megemlíthető az is, hogy Németh támadásában nem kis szerepet játszott a mellőzött irodalmár sértettsége). „[Schöpflin] tiszteletreméltó következetességgel képviseli minden egyes állításában a Nyugat álláspontját, méghozzá nem a régi, szabadszellemeű Nyugatét, hanem a mogorva, durcás mai Nyugatét. [...] Lelkesedése Babits közvetlen környezete iránt fenntartás nélküli, s abban a mértékben hűl, ahogy a körzettől távolodik; kézlegyintéssel intéz el kimagasló jelentőségű embereket, akik távol kerültek a Nyugat érdekkörétől, pl. Lukács Györgyöt, akít a különben nem szófukar szerző mindössze két szóra becsül, s természetesen makacsul hallgat azokról a folyóiratokról, amelyekben a Nyugat szellemi gyámsága alól felszabadult fiatalok publikálják írásaikat. (Válasz, Vigília, Szép Szó, A Toll.)” (Idézi Tverdota György *A Szép Szó és a Nyugat* című tanulmánya, 186.) A kortárs, 21. századi szakirodalmi munkák olyannyira magukévá tették Schöpflin és az őt követő, a nyugatos hagyomány jelentőségét abszolutizáló irodalomtörténész nemzedékek elgondolásait, hogy hatásukra mára szinte teljesen elvesztettük a fogódzókat a 20. század első felében létező, a Nyugat vonzaskörén kívül eső művészeti sokszínűség megragadására.

Tudvalevő, hogy a magyarországi folyóirat-kultúra éppen a Nyugat „regnálásának” évtizedeiben élte virágkorát, ennek ellenére (néhány kivételtől eltekintve) szinte semmit nem tudunk az egyéb irodalmi orgánumokról, illetve a körülöttük kialakult szellemi holdudvarokról, még kevesebbet ezek Nyugathoz való viszonyáról. Az 1908-ban alapított lap mai tudatunkban a 20. századi magyar literatúra naprendszerének középpontjaként jelenik meg, amely meghatározza a körülötte keringő kisebb-nagyobb égitestek (vagyis más folyóiratok, irodalmi csoportosulások) mozgását – bizonyos körülmények együttállása esetén pedig akár teljesen el is takarhatja egyiküket vagy másikat a tekintetünk elől. Az Argumentum Kiadó gondozásában 2011-ben megjelent tanulmánykötet, bár nem kérdőjelezi meg az évtizedek során megszilárdult konszenzust a Nyugat kitüntetett pozícióját illetően, az imént említett, „takarásban” lévő, las-

sacsán elfeledett „kisbolygók” újrafelfedezésére vállalkozik. A *Nyugat párbeszédei* című, *A magyar irodalmi modernizáció kérdései* alcímű munka a századelőtől a század közepéig követi a korszakban megjelent irodalmi és/vagy társadalomtudományi tematikájú sajtótermékek történetét, illetve azok Nyugathoz fűződő változatos – az égitestek mindig módosuló együttállásához hasonlóan szeszélyes – viszonyrendszerét.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 2008-ban, a Nyugat százéves jubileuma alkalmából megrendezett konferencián elhangzott előadások bővített, írásos változatai olvashatók a kötetben. Mindjárt érdemes is megemlítenünk, hogy ez a bizonyos bővítés nem minden szövegre egyformán jellemző: egyes tanulmányok az általuk vizsgált téma jelentőségéhez képest aránytalanul nagy helyet foglalnak el a kötetben, míg némelyik szerző meglegedett szóbeli előadásának vázlatos írásba foglalásával, ily módon pedig az általa feldolgozott, jellemzően igen izgalmas problémacsoport (a körültekintőbb dolgozatokhoz viszonyítva legalábbis) jórészt kifejtetlenül marad. Így például Balázs Eszter egyébként kitűnő, a Magyar Figyelő és a Nyugat viszonyát értelmiség-történeti aspektusból is vizsgáló alapos tanulmányához, vagy Agárdi Péter a Szocializmus című folyóiratról írt rendkívül részletes értekezéséhez képest szembevetendő például a Pandoráról, illetve A Szellemről készült beszámolók (szerzőik Kabdebó Lóránt, illetve Angyalosi Gergely) rövidegsége. Noha általában elmondható, hogy a terjedelmük miatt kifogásolt dolgozatok frappánsan közelítenek témájukhoz és önmagukban is árnyalt képet adnak tárgyukról, a kötet egészére nézve mégis láthatóvá válik a szerkezeti arányok nem mindig következetes megválasztása. Természetesen igazságtalan lenne egy sokszerzős tanulmánykötettől (amelynek anyaga ráadásul nem is előre meghatározott, szigorú irányelvek mentén jött létre) túl nagy homogenitást megkövetelnünk, azonban elmondható, hogy a láthatóan jól elgondolt struktúra szerint építkező gyűjtemény alkotóelemei nem mindig a megfelelő módon illeszkednek a mű egészébe.

A könyv két fő egységét érdemes egymástól elkülönítve kezelnünk, hiszen míg az első, hosszabb rész (*A modernizáció kérdései és a Nyugat párbeszédei Magyarországon*) elsősorban a nyugatos modernség hazai pozíciójának elfogadtatásáért (később pedig annak megerősítéséért) vívott, sajtóbeli küzdelmeket helyezi a középpontba, addig a második, rövidebb blokk (*Az irodalmi modernizáció kérdései Európában*) a már kanonizált nyugatos hagyomány és a külföldi irodalmak viszonyát vizsgálja. Az első szakasz alapvetően historizáló szempontrendszerű elemzéseiből képest tehát a befejező szövegek egy már tudottként felfogott alapról induló komparatiztikai megközelítést részesítenek előnyben. Az első rész szövegeinek nagy érdeme, hogy a századelőtől induló társadalmi-irodalmi folyamatok részletes nyomon követésével végső soron a korai modernség fogalmának geneziséét is feltárják, így pedig biztosítják a fedezetet a második szakasz összehasonlító elemzései számára.

Németh Andor fent idézett kritikája még egy fontos, ma nem kellőképpen reflektált problémára mutat rá, nevezetesen arra, hogy a 33 évfolyamot megérő folyóirat szükségszerűen nem képviselhette minden megjelent számában maradéktalanul ugyanazt az irodalomeszményt – vagyis nem biztos, hogy lehetséges *egyféle* Nyugatról beszélnünk. Csalóka az a leegyszerűsítő kép, amely a lap szellemiségét magától értetődően – történelmi szituációra, aktuális szerkesztő- és szerzőgárdára való tekintet nél-

kül – azonosítja a mindenkori irodalmi progresszióval. (Erre Kenyeres Zoltán implicit módon figyelmeztet áttekintő írásában, amelyben a lap történetét szakaszolva igyekszik értelmezni az évtizedek során végbement kisebb-nagyobb szemléleti fordulatokat – bár ő sem bocsátkozik az eltérő „Nyugatok” közötti különbségek részletesebb kifejtésébe.) A *Nyugat párbeszédei* szövegeinek egyik legfőbb tétje, hogy a folyóirat indulásától kezdve jelen lévő riválisokkal folytatott eszmecsereket, így az általuk képviselt hagyományképek egymáshoz fűződő viszonyát is feltárja. E szinkrón vizsgálatok elvégzésével többek között láthatóvá válik, hogy a *Nyugat* különböző korszakai jóval nagyobb eltéréseket mutatnak még egymáshoz képest is, mint ahogyan az a szimplifikáló elgondolások alapján elvárható lehetne.

A kötetet az annak alapjául szolgáló konferenciát szervező Bodnár György bevezető tanulmánya nyitja meg. A *magyar irodalmi modernség kialakulása a huszadik század elején* című szöveg rövidsége ellenére is lényeglátóan foglalja össze a nyugatos hagyomány születésének előzményeit, társadalomtörténeti szempontból közelítő érvrendszere pedig mintha a teljes kötet gondolkodásmódját is előrevetítené. Bodnár a magyar irodalmi modernséget a kialakulóban lévő polgárságnak az Osztrák–Magyar Monarchia természetellenes társadalmi szerkezetére adott válaszaként fogja fel: „a 19. század végén kezdődött művészeti és irodalmi modernséget a polgárosodás tiszta eszménye szülte, s egyidejűleg áthatották azok az esztétikai irányzatok, amelyek a haladottabb nyugati társadalmakban már korábban kialakultak. Így a megújulás az alkotás világában egyszerre volt társadalmi, történelmi, világképi és esztétikai paradigmaváltás. A polgárosodás folyamatát, az urbanizáció új jelenségeit, az életforma átalakulását, az individualizációt, az elidegenedést, az első világháború abszurdumának közeledtét, az új világkép kialakulását és az új etikai igényt ugyanúgy kifejezte, mint az ezekkel kölcsönhatásban lévő művészeti értékorientációt.” (12.) Bodnár javaslata szerint tehát az induló *Nyugatot* is e sok összetevőjű, alapvetően mégis szociológiai gyökerű viszonyrendszerben érdemes meghatározunk. Ennek megfelelően szerinte a folyóirat indulását is elsősorban a társadalmi változás sürgetésének igénye ösztönözte; az olyan esztétikai vonatkozások, mint például a népnemzeti irodalom ellenében való fellépés vagy a nyugati szellemi áramlatok hazai adaptációja tulajdonképpen az elsődleges szempont egyenes következményeinek tekinthetők. A korai modernség költői forradalma (amelynek „három legfontosabb összetevője az *autonóm nyelv* megteremtése, a *szimbolista program* és az *új én-felfogás* volt” – 13.) éppen ezért a századelő társadalmi-irodalmi nyilvánosságával folytatott vita eszközeként fogható fel – vagyis a „*Nyugat párbeszédei*” már a lap születése előtt megkezdődtek, elsőként a népnemzeti esztétika, illetve a korabeli akadémikus irodalomfelfogás (részben egymással megegyező álláspontot képviselő) szószólóival. A tanulmánygyűjtemény lényegi része ennek megfelelően Sipos Balázs dolgozatával kezdődik, amely már a bevezető szövegekben megfogalmazott alap gondolatok mentén épül fel: „A *Nyugat* pozíciói vitapozíciók voltak, és az ellenállás által is élt [...] Azaz a *Nyugat* története megérthetetlen és megismerhetetlen »párbeszédei« nélkül. Ám kérdés, hogy ki beszél? Kik a szereplői e párbeszédeknek?” (27.) Sipos Balázs a századelő híres-hírhedt irodalomszervezője, Rákosi Jenő *Nyugat*-képével (és a *Nyugat* Rákosi-képével) foglalkozik

tanulmányában, amely az Osváték folyóirata melletti elfogult állásfoglalás helyett mindkét oldal folyamatosan változó álláspontjainak feltárását tűzi célul maga elé. Dolgozata így üdvös módon nem egyszerűsödik le a „progresszív Nyugat” és az „elavult népnemzeti irodalom” (és az azt reprezentáló Budapesti Hírlap) harcának világos értékítéletet hordozó bemutatására, hanem hitelesen vet számot a kétféle irodalomfelfogás eltéréseivel és hasonlóságaival – végkövetkeztetésében pedig Rákosi Jenő mai megítélésének újrapozicionálására is javaslatot tesz.

A 20. század első felében megjelent folyóiratok Nyugathoz való viszonyát a kötet szövegei alapján többféle kategóriába sorolhatjuk. A nagyjából kronologikus rendben közölt tanulmányok első fele túlnyomórészt az induló lapot konzervatív oldalról támadó riválisok álláspontját ismerteti. Ide tartozik a már említett Budapesti Hírlap; Tisza István lapja, a Magyar Figyelő; a Tormay Cécile által irányított Napkelet (a Napkeletről és a Magyar Szemlééről Sipos Lajos készített összefoglaló tanulmányt) stb. Ebbe a kategóriába sorolhatjuk a felekezeti irodalmak modernizációs kísérleteit és Nyugattal folytatott párbeszédeit is. Bár Rónay László a Vigiliáról írott tanulmányában az 1935-ben alapított katolikus folyóiratot a nyugatos hagyomány egyik folytatójaként láttatja (tegyük hozzá: jogosan), összességében azt mondhatjuk, mind a század eleji protestáns, mind pedig a katolikus irodalom alapvetően a Nyugattól eltérő utakat keresett a művészeti modernizáció felé. Erről Szénási Zoltán két, egymás után közölt tanulmánya győzhet meg bennünket: a Protestáns Szemle szerzői és szerkesztői alapvetően morális válságként tekintettek az alakulóban lévő „dekadens modernségre”, és „a nemzeti és vallási érzület újabb felvirágoztatásától” (44.) várták a kiutat; a katolikus Élet folyóirat pedig a nyugatos szerzők időnkénti közlése ellenére is óvakodott a túlzottan szabadszellemtől.

A magyarországi modernizáció kérdéseivel foglalkozó tanulmányblokk második fele jól érzékelhetően az 1930-as évek elejétől bontakozó népi-urbánus szembenállás kereszttüzeiben igyekszik pozicionálni a Nyugatot, ennek megfelelően pedig a már Babits által szerkesztett lap e két tábor kiadványaihoz kötődő szálait igyekszik felfejteni. Monostori Imre rendkívül informatív tanulmánya Németh László irodalom-szervezői szerepeiről, továbbá Széchenyi Ágnes rövid összefoglaló dolgozata az első Válaszról egyszersmind az akkoriban induló, fiatal nemzedékek Nyugatról alkotott, nem kifejezetten pozitív képét is árnyalja. (Hasonlóan elmarasztaló módon viszonyult egyébként a laphoz az azt „balról” támadó Szép Szó és Szocializmus is, amely kiadványok szintén a közügyek melletti elkötelezettség hiányát rótták fel Babitséknak – természetesen a népiekhez képest ellenkező előjellel.) A könyvben vizsgált folyóiratokról általában elmondható, hogy bár esztétikai tekintetben a legtöbbjük elismerte a Nyugat kiemelkedő színvonalát, az általa képviselt moderniségszéményt (*bevallottan* legalábbis) a maguk számára mégsem tekintették követendőnek.

Bár a *Nyugat párbeszédeiben* közölt szövegek a századelőn kialakult irodalmi mező szinte egészét lefedik, nem mehetünk el szó nélkül a koncepció lényegi hiányosságai mellett. A legfontosabb probléma a magyarországi avantgárd mozgalmak szinte teljes mellőzése: Standeisky Éva tanulmánya Kassák Munka című folyóiratáról az egyetlen olyan szöveg, amely érinti a témát, ám az 1928 és 1939 között megjelent kiadvány

már a klasszikus avantgárd hazai virágkorának lezárulása után látott napvilágot. Kassák legfontosabb (noha igen rövid életű) lapjai, úgymint a *Ma*, *A Tett*, a *Dokumentum* stb. említés szintjén bukkannak elő Standeisky Éva és Agárdi Péter dolgozataiban, szisztematikus elemzésükre azonban nem kerül sor. További hiányérzetet kelt a Jászi Oszkár-féle Huszadik Század kötetből való kihagyása: a társadalomtudományi folyóirat célkitűzései több ponton is megegyeztek a Nyugatéival, vizsgálatba emelésük így láthatóvá tehetné volna az induló Nyugatot pártoló, haladó szellemű csoportosulás nézőpontját is.

Az európai irodalmakra kitekintő blokk négy tanulmánya közül három – Kulcsár Szabó Ernő, Bognár Zsuzsa és Széchenyi Ágnes szövege – a német, Tverdota György írása pedig a francia nyelvterület művészeti modernizációja és a Nyugat közötti kapcsolatokat vizsgálja. Az egymástól meglehetősen eltérő nézőpontú, különböző irányokból közelítő elemzések közös tanulsága mintha az lenne, hogy a hazai modernség reprezentatívnak vélt folyóirata – bár előszeretettel sütötték rá a nyugat-európai irányzatokat szolgai módon átvevő lap bélyegét – alapvetően különböző módon igyekezett véghezvinni a szellemi megújulás programját, mint nyugati előképei.

Ha nem is mondhatjuk, hogy a *Nyugat párbeszédei* című kötet (és az alapjául szolgáló konferencia) által vállalt munka hiánytalanul elvégeztetett, összességében mindenképpen sikeresnek tekinthetjük a szerzők vállalkozását. A múlt század első felében megjelenő kiadványok viszonyulása az utókor által megalkotott modernség-fogalomhoz világossá teszi, hogy a ma forgalomban lévő „irodalmi modernség = Nyugat” megfeleltetés nem fedti, nem fedheti a teljes valóságot. A könyv további, nem kevésbé jelentős érdeme pedig az, hogy a pezsgő, vitáktól hangos múlt századi szellemi élet elfeledett szereplőinek újbóli diskurzusba emelésével számtalan, az oly sokat elemzett Nyugattal kapcsolatos új információval is gazdagít bennünket.

(*Budapest, Argumentum, 2011.*)